न्यवत्सामेष्टवै ब्रूयात् तस्मै पयसा जुहुयादार्त्तं वा एतत् पयो यन्निवान्यवत्सायाः आर्त्तमेतदग्निहोत्रं यन्मृतस्य तदार्त्तेनैव तदार्त्तं निष्कृत्य श्रेयान् भवति" शत०ब्रा० १२ ५ १ ४ ।

निवाप पु० न्युप्यते नि+वप–घञ् । १पित्राद्युद्देशेन दाने २दानमात्रे च अमरः । "भर्त्तृलोकप्रपन्नानां निवापान् विदुः पृथक्" । "अनुगृह्णीध्व निवापदत्तिभिः" रघुः

नि(नी)वार पु० नि+वृ–"नौ वृ-धान्ये" कर्मणि घञ् वा दीर्घः । नीवाराख्ये धान्यभेदे । नीवाङ्गुलिनाऽपि केवलमहो सेयं कृतार्था तनुः" सा०द० । निवारयति पापानि नि+वारि अच् वा० दीर्घः । दीर्घयुक्तः नदीभेदे स्त्री "नीवारां महितां चापि सुप्रयोगां जनाधिप !" भा० भी०९ अ० । ["कण्डूयनैर्दंशनिवारणैश्च" रघुः ।

निवारण न० नि+वृ–णिच्–भावे ल्युट् । नितरां वारणे

निवास पु० नि+वस–आधारे घञ् । १गृहे २आश्रये च हेमच० "जगन्निवासो वसुदेवसद्मनि" माघः । भावे घञ् । ३वासे "कुम्भकारस्य शालायां निवासं चक्रिरे तदा" भा० आ० १८५ अ० । ततः धान्या० चतुरर्थ्यां क । निवासक तत्सन्निकृष्टदेशादौ त्रि० ।

निवासिन् त्रि०नि+वस+णिनि । १निवासकारके "क्रव्यादान् शकुनीन् सर्वांस्तथा ग्रामनिवासिनः" मनुः । "अयानाथा प्रकृतयो मालवबन्धुनिवासिनम्" रघुः ।

निविड त्रि०निरन्तरं विडति संहन्यते नि+विड–क । १सान्द्रे घने २नीरन्ध्रे ३दृढे च "गुरुनिविडनितम्बविम्बभारा" माघः । निनता नासा नि+नासायाः विडच् । ४नतनासिकायां स्त्री हेमच० निनतनासिकायुक्ते ५अघटोटे त्रि० ।

निविद् स्त्री नि+विद–करणे क्विप् । १वाचि निघण्टुः । वैश्वदेवस्य शस्त्रे शंसनीये २मन्त्रपदभेदे च "कति देवा याज्ञवल्क्येति स हैतयैव निविदा प्रतिपेदे, यावन्तो वैश्वदेवस्य निविद्युच्यन्ते त्रयश्च त्री च शता त्रयश्च त्री च सहस्रा" छ०उप० । "स याज्ञवल्क्योऽपि एतयैव वक्ष्यमाणया निविदा प्रतिपेदे, यां संख्यां पृष्टवान् शाकल्यो यावन्तो यावत्सङ्ख्याका देवा वैश्वदेवस्य शस्त्रस्य निविदि, निविद्धाम देवतासंख्यावाचकानि मन्त्रपदानि कानिचिद्वैश्वदेवे शस्त्रे शस्यन्ते तानि निविद्संज्ञकानि तस्यां निविदि यावन्तो देवाः श्रूयन्ते तावन्तो देवा इति । का पुनः सा निविदिति तानि निविद्पदानि प्रदर्श्यन्ते । त्रयश्च त्री च शता त्रयश्च देवा देवानां त्रीणि च शतानि पुनरप्येवं त्रयश्च त्री च सहस्राण्ये तावन्तो देवाः" भा० । इवक्ष्यमाणन्यूङ्खशब्दार्थं "पदैराप्नोति निविदः" यजु०१९ २५ "पदैः निविदः न्यूङ्खानाप्नोति" वेददी० "सावित्रं शस्त्रैकाहिके निविदं दधाति" "चतुर्थकं द्यावापृथिवीयं शस्त्रैकाहिके निविदं दधाति" "अच्छेत्याभवं शस्त्रैकाहिके निविदं दधाति" वैश्वदेवं शस्त्रैकाहिके निविदं दधाति" इत्यादीनि शत० ब्रा० १२ ५ १ ११ पठितानि ।

निविद्धान न० निविद् न्यूङ्खो धीयतेऽस्मिन् धा–आधारे ल्युट् । ऐकाहिके यज्ञादौ "तद्यदैकाहिकानि निविद्धानानि भवन्ति" शत०ब्रा० १२ ५ १ १२ यत्र यत्र निविद् धीयते तत् निविद्धितिशब्दे उक्तम् द्रष्टव्यम् ।

निविरीस स्त्री निनता नासा "नेर्विडजविरीसचौ" पा० विरीसच् दन्त्योष्ठारण्यसामर्थ्यात् न षत्वम् । १नतायां नासिकायां २तद्युक्तपुरुषादौ त्रि० । ३सान्द्रे घने जटा० "उरुनिविरीसनितम्बभारखेदि" माघः ।

निविष्ट त्रि०नि+विश–क्त । १चित्ताभिनिवेशयुक्ते २एकाग्रे च "भवन्ति साम्येऽपि निविष्टचेतसाम्" कुमा० ।

निवीत न० नि+व्यज–क्त व्यादेशः । १कण्ठलम्बिते यज्ञसूत्रे । व्येञ् संवरणे क्त संप्रसारणादि । २प्राकृतवस्त्रे अमरः "उपवीतं भवेद्धित्यं निवीतं कण्ठसञ्जनम्" कूर्मपु० "अधो वासः प्रतिमुच्योष्णीषं संवेष्ट्य निवीते" कात्या०श्रौ०१५ ५ १२ "निवीतञ्च कण्ठेसञ्जनम्" कर्कः ।

निवीतिन् त्रि० निवीतमस्त्यस्य इनि । कण्ठलम्बितयज्ञसूत्रयुक्ते "कृतोपवीतो देवेभ्यो निवीती च भवेत्ततः । मनुष्यांस्तर्पयेद्भक्त्या ऋषिपुत्रान्पितॄंस्तथा" व्याङ्गि०त०ब्रह्मपु० । "उद्धृते दक्षिणे पाणावुपवीत्युच्यते द्विजैः । सव्ये तु प्राचीनावीती निवीती कण्ठसञ्जने" मनुः । स्त्रियां ङीप् "त्वगुत्तरासङ्गवतीं निवीतिनीम्" कुमा० ।

निवृत् स्त्री "जनाधिकेनैकेन निवृद्दुभुरिजौ" छन्दोऽनुक्रमणिकायां कात्यायनोक्तेषु गायत्र्याद्यष्टछन्दःसु एकाक्षरन्यूनपादके छन्दोभेदे । [२परिवृते त्रि० ।

निवृत न० नि+वृ–क्त । (उडनी) १उत्तरीये स्त्रामी ।

निवृत्त न० नि+वृत–भावे क्त । १निवृत्तौ यत्नभेदे चित्तस्य विषयेभ्य २उपरमे च । ३अभावे न० । नञ्सुबमात्रे "निवृत्तपदार्थक" इत्युक्तम् । "तस्यार्थः निवृत्तमभावः पदार्थो यस्येति नपुंसके भावे क्त इति" वैयाकरणभूषणे